

Wstęp

Próbując spojrzeć na całokształt heterogenicznych tradycji danego narodu – w szczególności żyjącego na terytoriach pogranicznych – warto odnieść się do określającego jego poczucie więzi zbiorowej tekstu podstawowego, jakim jest regulująca życie państwowe konstytucja. Odwołuje się ona ponadto do doświadczeń historycznych i elementarnych wartości narodowych sformułowanych najczęściej w jej wstępnym fragmencie – w polskiej konstytucji zawartych w *Preamble*, w węgierskim dokumencie ujętych w formie *Narodowego wyznania wiary* (węg. *Nemzeti hitvallás*), natomiast w chorwackim akcie prawnym określonych mianem *Podstaw historycznych* (chorw. *Izvorišne osnove*) – będących w przypadku młodych lub dopiero się konstytuujących państw częstokroć uzasadnieniem ich dążeń niepodległościowych. Ustawa zasadnicza oprócz nadrzędnych funkcji legislacyjnych odgrywa także rolę niezwykle istotnego składnika narodowego *imaginarium* – silne przywiązanie do konstytucji i jej systemu aksjologicznego jawi się jako wyraz identyfikacji z państwem.

Ustawa zasadnicza Republiki Chorwacji została proklamowana 22 grudnia 1990 roku¹, czyli w czasie, gdy państwo to było jeszcze częścią Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Określone wówczas *Podstawy historyczne* miały być świadectwem dziedzicznego prawa Chorwatów do samostanowienia o sobie – powoływano się w nich bowiem na tysiącletnią tożsamość narodową i kontinuum państwowości narodu chorwackiego znajdujące swe potwierdzenie w toku zdarzeń dziejowych w ramach różnych organizmów państwowych. Jeden z asumptów do tak sformułowanego zapisu miały stanowić przyjęte w 1102 roku *pacta conventa* funkcjonujące w chorwackiej kulturze społeczno-politycznej jako *symbol dobrowolności wielusetletniego związku Chorwacji z Węgrami. Przywoływana [umowa – A.K.] jako dowód prawdziwości twierdzenia, iż nikt nigdy nie podporządkował sobie Chorwacji siłą, stanowiącego jeden z centralnych ideologemów chorwackich*². Na mocy zawartego porozu-

¹ Konstytucja Chorwacji była od 1990 roku pięciokrotnie nowelizowana, jej obecny kształt prawny został ustalony w 2013 roku.

² J. RAPACKA: *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997, s. 124.

mienia – prawdopodobnie dokonanego przez przedstawicieli dwunastu plemion chorwackich z węgierskim królem Kolomanem Uczonym (węg. Kálmán Könyves) – Chorwacja i Węgry połączone zostały w jeden organizm państwowy ze wspólnym – węgierskim – władcą. Losy chorwacko-węgierskie zostały tym samym skrzyżowane na osiemset szesnaście lat, gdyż do ich rozdzielenia doszło dopiero w następstwie wydarzeń pierwszej wojny światowej. Zawiązana wówczas unia personalna – jak się powszechnie przyjmuje – miała w założeniu gwarantować między innymi zachowanie integralności ziem chorwackich oraz swobodę w kwestiach wewnętrznych, jednakże zmieniające się okoliczności polityczno-społeczne istotnie naruszały jej pierwotną strukturę.

Celem niniejszej publikacji jest stworzenie wyjściowego katalogu wybranych kulturalnych i literackich kontekstów relacji chorwacko-węgierskich w XIX i XX wieku, znajdujących swą egzemplifikację w tekstach kultury. Punktem wyjścia do analityczno-interpretacyjnych rozważań jest przekonanie, że między innymi literatura powstała w badanym okresie stanowi jeden z nośników, w którym zarejestrowane zostały chorwacko-węgierskie doświadczenia polityczno-społeczne *sensu largo*, zaś twórcy będący wielokrotnie naoczniymi świadkami wydarzeń bądź wręcz ich aktantami wykorzystywali je jako narzędzie służące do formowania, utrwalania, reprodukowania czy też rewidowania zapisów pamięci historycznej, narodowej i kulturowej. Jako jeden z punktów odniesienia dla takiego ujęcia tematu przyjęto między innymi konstatację Mirosława Krleży, który w szkicu poświęconym Ksaverowi Šandorowi Gjalskiemu stwierdził: *Kod pisca, kao što je Gjalski, osim stilskih elemenata, preostaje i historijsko svjedočanstvo tekstva, koji kao kronika ilustriraju pojedina historijska razdoblja često mnogo pouzdanije od raznih političkih ili kulturnohistorijskih studija*³.

Podążając tym tropem, aczkolwiek mając na uwadze także walory artystyczne dzieła literackiego będącego jedynie pewną – mniej lub bardziej sfikcjonalizowaną – projekcją rzeczywistości, nie zaś jej odwzorowaniem (dotyczy to znacznej części analizowanych utworów), poddano badaniu zagadnienia wyekscerpowane z nader bogatego katalogu szeroko rozumianych relacji chorwacko-węgierskich – takie jak motywy, zjawiska, wydarzenia, postacie związane z oboma kulturami oraz elementy poetyki czy też wręcz struktury językowo-stylistycznej zaczerpnięte bezpośrednio z piśmiennictwa węgierskiego – obecne w chorwackich tekstach kultury. Biorąc pod uwagę niemal nieograniczony repertuar elementów zrodzonych na gruncie wspólnej historii, mających swą kontynuację – lecz w innym już kształcie – po rozpadzie unii, a także niosących ze sobą ślady wcześniejszych kolektywnych doświadczeń, konieczne było dokonanie znaczącej selekcji omawianych zagadnień, jak i materiału źródłowego. Jak wiadomo, każdy wybór – choćby był oparty na

³ M. KRLEŽA: *Ksaver Šandor Gjalski*. U: IDEM: *99 varijacija: lexicographica. Eseji i zapisi*. Ur. M. LONČAR. Beograd: Novinsko izdavačko preduzeće Duga, 1972, s. 81–82.

najbardziej obiektywnych kryteriach – nie jest jedynym możliwym, a więc także *a priori* słusznym. Głównym kwalifikatorem doboru materii badawczej była jej adekwatność egzemplifikacyjna pozwalająca z jednej strony na prezentację symptomatycznych problemów wskazanych relacji, z drugiej zaś odpowiadająca heterogeniczności omawianych zagadnień wynikającej również ze specyfiki przyjętych ram czasowych obejmujących aż dwa stulecia – implikujących więc zarówno zmiany pozaliterackie (tok dziejowy), jak i konwencji i prądów literackich. Wymusiło to pochylenie się nad wieloma tekstami kultury reprezentującymi – w obrębie piśmiennictwa – spory wachlarz tematów oraz gatunków literackich i ich licznych odmian gatunkowych. W kręgu rozważań znalazły się więc dzieła zaliczane do tak zwanej literatury pięknej: poetyckie, dramatyczne oraz prozatorskie różnych form (między innymi powieści historyczne, powieści realistyczne, nowele i opowiadania), szereg utworów sytuujących się na pograniczu gatunków, ale także teksty publicystyczne czy manifesty polityczne. Niemożliwe jest tu zatem jednoznaczne wskazanie dzieł zaliczanych do tak zwanej literatury podmiotowej i przedmiotowej. Niektóre z utworów pełnią bowiem dwojaką funkcję, inne natomiast przywołane zostały tylko w celach wzmocnienia ilustracji danego zagadnienia bądź wskazania dalszych możliwości analityczno-interpretacyjnych. Ponadto wiele opracowań o charakterze krytycznoliterackim, historiograficznym czy kulturoznawczym niesie z sobą niezbędny materiał poglądowy, współtworzący główny tok rozważań w rozprawie.

Trzon refleksji w obszarze literatury stanowią *inter alia* teksty Ivana Mažuranića (*Hrvati Mađarom. Odgovor na proglase njihove od ožujka mjeseca i travnja 1848./A' Horvátok a' Magyaroknak feletet az 1848-ik Mártzius és Április magyar híredetményekre*), Ljudevita Vukotinovića Farkaša (*Štitonoša. Pripovëdka iz XVI. vëka*), Mirko Bogovića (*Frankopan*), Eugena Kumičića (*Urota zrinško-frankopanska*), Ksavera Šandora Gjalskiego (*Znanstvein heureka Mazalji Miška* oraz *Izlet Grinczinger Pál-a na Magyar tenger*), Živko Berticia (*Oszlics Szilárd i njegov certifikat iliti jedan sasvim obični događaj na željeznici*), Mariji Jurić Zagorki (*Kako je bilo*), Miroslava Krležy (*Zastave, Sprovod u Theresienburgu, Ivan Križovec* etc.). Nie mniej istotne od eksplorowanych artefaktów są postacie ich twórców – ich drogi życiowe (zawodowe i prywatne), osobiste doświadczenia, wybory polityczne i światopoglądowe – znajdujące swe odbicie (w mniej lub bardziej bezpośredniej formie) w kształcie utworów i ich warstwie ideowej. Tym samym istotny wycinek przestrzeni pracy poświęcono również narracjom (auto)biograficznym, notatkom pamiętnikarsko-wspomnieniowym czy też dziennikom. Komplementarną część rozważań stanowią szeroko przywoływane konteksty materiału badawczego – przede wszystkim historyczny, polityczny, społeczny oraz kulturowy. Chcąc zarysować możliwie obiektywny obraz przeszłości, odwołano się do wielu przeglądowych, jak i szczegółowych opracowań autorstwa badaczy chorwackich, węgierskich i polskich.

Monografia składa się z czterech rozdziałów, przy czym dwa początkowe pełnią funkcję wprowadzającą, natomiast dwa kolejne tworzą zasadniczą część studium nad istotą problemu sformułowanego w tytule opracowania.

W rozdziale pierwszym starano się zdefiniować ogólny charakter relacji chorwacko-węgierskich, ustalić stosunek współczesnych społeczeństw chorwackiego i węgierskiego do wspólnej spuścizny dziejowej oraz wskazać płynność granicy dzielącej i/lub łączącej oba narody. W drugiej części rozdziału – chcąc przede wszystkim uzasadnić językową oraz etniczną odmiennność Węgrów – dążono do syntetycznego odtworzenia węgierskiego rodowodu, procesu kształtowania się etnosu oraz drogi, jaką przebył on do zmityzowanego w historiografii Madziarów momentu *objęcia ojczyzny* (węg. *honfoglalás*). Krótko przedstawiono ponadto przebieg adaptacji zajętej przestrzeni na potrzeby nowych osadników zwieńczonej ukonstytuowaniem się państwa świętego Stefana I.

Drugi rozdział stanowi – niemożliwy do pominięcia – syntetyczny przegląd wspólnej przeszłości chorwacko-węgierskiej od jej najstarszych śladów do XVIII wieku. Zwierciadłem badanego okresu były przede wszystkim najistotniejsze postacie, wydarzenia, miejsca pojawiające się w piśmarstwie historyograficznym obu narodów. Odwołano się więc do działalności zasłużonych dla rozwoju interesujących nas kultur – Jana Vitéza i Janusa Pannoniusa, Antuna Vrančicia czy Fausta Vrančicia – oraz prześledzono obecność węgierskich (węgiersko-chorwackich) postaci historycznych w chorwackiej tradycji literackiej (średniowiecza, renesansu i baroku). Najwięcej przestrzeni poświęcono w tymże rozdziale miejscom, wydarzeniom i ich bohaterom będącym symbolami wspólnoty losów Chorwatów i Węgrów. Przywołano więc między innymi topos bitwy pod Mohaczem oraz oblężenia i heroicznej obrony Szigetváru, a także przedstawiono sposoby ich literackich interpretacji – na warsztat wzięto teksty: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* Ferenaca Črnki, *Vazetje Sigeta grada* Brne Karnaruticia, *Szigeti veszedelem* i jego chorwacki wariant *Obsida sigecka* (część utworu *Adriai tengernek Syrenaia/Adrijanskog mora Sirena*) autorstwa Nikoli Zrinskigo/Miklósa Zrínyiego i Petara Zrinskigo. Próbowano ponadto przyjrzeć się paralelom nurtów literackich opracowujących tak zwany temat turecki – powstałych w reakcji na zagrożenie ze strony imperium osmańskiego oraz jako pokłosie klęsk poniesionych w walce z najeźdźcą – w literaturze węgierskiej były to tak zwane *querela Hungariae*, w literaturze chorwackiej *antiturcica*.

W rozdziale trzecim skoncentrowano się w znacznej mierze na wydarzeniach rozgrywających się w XIX wieku, choć inicjalną cezurę tej części pracy stanowi przełomowy w stosunkach chorwacko-węgierskich rok 1790, zaś finalizacja rozważań obejmuje już pierwsze dziesięciolecia XX wieku. Omówiono wydarzenia polityczne i społeczne, które uwarunkowały chorwacką działalność kulturalną i literacką analizowanego okresu – między innymi walkę o status języka (narodowego), opór wobec prób ograniczania zakresu autonomii chor-

wackiej, oscylowanie pomiędzy polityką dworu wiedeńskiego i budeńskiego, zawarcie ugody chorwacko-węgierskiej, konflikt o dostęp do węgierskiego morza, a także praktyki madziaryzacyjne (z uwzględnieniem ich głównego narzędzia – kolei). Wszystkie te zagadnienia zilustrowano przez pryzmat świadomości pisarzy – ich biografii oraz stworzonych przez nich dzieł. Przykłady zaczerpnięto z materiału tekstowego autorstwa: Ivana Mažurancića, Ljudevita Vukotinovića Farkaša, Mirko Bogovicia, Augusta Šenoi, Eugena Kumičića, Ksavera Šandora Gjalskiego, Živko Berticia, a także Mariji Jurić Zagorki. Starano się zbadać sposoby obrazowania wymienionych problemów poprzez analizę i interpretację wybranych elementów poetyki, w tym składników świata przedstawionego, fabuły oraz kondensującej nastroje polityczne warstwy ideowej. Zwrócono ponadto uwagę na te poziomy organizacji tekstu, w których pojawiały się pierwiastki zaczerpnięte z węgierskiej tradycji literackiej.

W czwartym rozdziale – traktującym przede wszystkim o interesujących nas relacjach w XX wieku – zarysowano szkic sytuacji Węgier i Chorwacji po rozbiściu dotychczasowego porządku geopolitycznego, do którego doszło w wyniku rozstrzygnięć pierwszej wojny światowej. Większy nacisk położono jednak na prezentację perspektywy węgierskiej – w świadomości Madziarów traktat triański konotuje bowiem jedną z największych tragedii narodowych, a ból fantomowy odczuwany był przez węgierskie społeczeństwo jeszcze przez wiele kolejnych dziesięcioleci. Dominantę tej części pracy stanowi jednakże postać Mirosława Krležy – pisarz ten naznaczył bowiem na wszystkich płaszczyznach wszelkie rozważania na temat dwudziestowiecznych kulturalnych i literackich relacji chorwacko-węgierskich. Jolán Mann – węgierska badaczka literackiego testamentu pisarza – stwierdziła, że Krleža [je – A.K.] *jedini nemađarski pisac svjetskih razmjera u čijem su stvaralaštvu gotovo neprekinuto prisutne refleksije o najrazličitijim pitanjima mađarske povijesti, književnosti i kulture općenito [...]*⁴. Szeroko rozumiane wątki węgierskie stanowią istotną część Krležańskiej artystycznej układanki. Eksploracja licznych *hungariców* obecnych w jego dorobku wymagała podjęcia wieloaspektowego opisu i analizy różnorodnego materiału badawczego. Chcąc znaleźć uzasadnienie dla tak wysokiej frekwencji motywów węgierskich w twórczości autora *Sztandarów*, przestudiowano wczesny etap życia literata – edukację w szkołach wojskowych w Peczu i Budapeszcie – oraz omówiono pierwsze doświadczenia z pobytów na Węgrzech, w tym także te kulturalne i literackie. Podjęto próbę klasyfikacji tekstów, w których dostrzec można wpływy węgierskie lub bezpośrednie nawiązania do tamtejszego środo-

⁴ J. MANN: *Krležina nepročitana „hungarica”*. (Nepoznati hungarološki tekstovi u rukopisnoj ostavštini Mirosława Krležy). U: (Ne)pročitani Krleža: od teksta do popularne predodžbe sa znanstvenog skupa održanog od 26. do 28. rujna 2012. godine u Splitu: zbornik radova XV. / *Komparativna povijest hrvatske književnosti*. Ur. C. PAVLOVIĆ, V. GLUNČIĆ-BUŽANČIĆ, A. MEYER-FRAATZ. Split–Zagreb: Književni krug; Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2013, s. 60.

wiska, starano się ponadto wskazać główne idee tychże utworów i tym samym zarysować perspektywę postrzegania przez Krleżę kwestii węgierskich. W toku wywodu zwrócono także uwagę na dwie najwybitniejsze postacie węgierskiej literatury – Sándora Petőfiego i Endre Adyego – bowiem ślady ich twórczości (w różnym stopniu, w różnej formie i na różnych poziomach tekstu) uobecniały się w wielu dziełach zagrzebskiego pisarza. Analizie poddano wybrane utwory, w których pojawiały się szeroko rozumiane pierwiastki węgierskie – tematy o tym charakterze podejmowane w nich przez pisarza odnosiły się zarówno do okresu wspólnoty dziejowej Chorwatów i Węgrów, jak i dotyczyły spraw mu współczesnych.

W ostatnich częściach tego rozdziału – w pierwszej kolejności – podjęto próbę naszkicowania paraleli w chorwackim i węgierskim procesie historycznoliterackim od rozpadu monarchii habsburskiej do końca stulecia; w następnym jego segmencie – przeanalizowano etnokulturową strukturę chorwackiej zbiorowości, która w wyniku posttrianońskiego wyznaczenia granic pozostała na terytorium Węgier. Starano się więc zarysować typologiczne zróżnicowanie chorwackiej mniejszości narodowej z uwzględnieniem jej działalności kulturalnej i literackiej oraz określić funkcję tej aktywności w kształtowaniu obecnych kontaktów chorwacko-węgierskich. Zwrócono ponadto uwagę na rolę i położenie tamtejszych pisarzy, twórczość literacką mniejszości oraz problem usytuowania literatury mniejszości w kanonie narodowym.

W procesie tworzenia niniejszej publikacji oparto się przede wszystkim na kombinacji działań ekscerpcyjnych, opisowych, analitycznych oraz interpretacyjnych. Pozwoliło to na wieloaspektowe ujęcie zagadnienia oraz uchwycenie i zaakcentowanie kluczowych problemów w ewolucji relacji chorwacko-węgierskich i ich projekcji na płaszczyźnie kulturalno-literackiej ostatnich dwóch wieków.

Zagadnienie kulturalnych i literackich relacji chorwacko-węgierskich zostało stosunkowo dobrze opracowane przez węgierskich kroatystów oraz chorwackich hungarystów. Należy jednak podkreślić, że przedmiot ich badań stanowią w głównej mierze ponad osiemsetletnie dzieje wspólne, marginalizowane są natomiast dwudziestowieczne kontakty kulturalne i literackie. Wyjątek stanowi chętnie eksplorowany dorobek Mirosława Krleży, czasami badacze sięgają także do twórczości Antona Gustava Matoša. Biorąc pod uwagę liczbę publikacji historycznoliterackich i krytycznoliterackich poświęconych interesującemu nas zagadnieniu, dostrzegamy wyraźną dysproporcję pomiędzy studiami autorstwa węgierskich naukowców a ich chorwackich kolegów – na korzyść strony węgierskiej. Przyczyn takiego stanu można upatrywać w fakcie dłuższej tradycji zinstytucjonalizowanych badań sławistycznych na Węgrzech – w 1849 roku założono w Peszcie pierwszą katedrę sławistyki, a rozpoczęcie aktywności naukowej w tym zakresie datowane jest na lata osiemdziesiąte XIX wieku i utożsamia się je z działalnością pierwszego cenionego węgierskiego sławisty – Oskara Asbótha. Katedra ta istnieje nieprzerwanie od jej utworzenia, co więcej,

w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku funkcjonowała nawet odrębna katedra kroatystyki⁵. Na Uniwersytecie w Zagrzebiu węgierskiego języka i kultury można się było uczyć już w 1880 roku – były to jedne z pierwszych przedmiotów tamże wykładanych, a w 1892 roku zaczęła swą pracę pierwsza katedra języka węgierskiego. Jednakże pod koniec pierwszej wojny światowej jednostkę zamknięto, w efekcie czego zlikwidowano jedyną wówczas instytucję mogącą podjąć się pracy badawczej w zakresie węgierskiej literatury, języka czy kultury. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych przywrócono co prawda lektorat języka węgierskiego, jednakże nie było odpowiednich struktur i wykształconej kadry, która mogłaby się podjąć badań na polu hungarystycznym. Do zmiany doszło dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku – wówczas podjęto się organizacji studiów w zakresie węgierskiego języka i literatury, a w 1994 roku założono w zagrzebskiej uczelni katedrę hungarystyki⁶.

Podwaliny współczesnych węgierskich badań nad problematyką wzajemnych kulturalnych i literackich relacji stworzył László Hadrovics zajmujący się zagadnieniami chorwacko-węgierskich (oraz serbsko-węgierskich) stosunków historycznych, kulturalnych, językowych oraz literackich. Opublikował kilkanaście studiów poświęconych tej problematyce, w tym między innymi: *A déli szláv népek kultúrája – Magyar-szláv irodalmi érintkezések* (1942), *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok* (1944), jednak swego rodzaju ideowy impuls do podjęcia takich badań dał jeszcze László Németh – jeden z najważniejszych węgierskich powieściopisarzy i eseistów, literat, polityk – który w 1932 roku stwierdził: *Mi dunavski narodi živimo ovdje u zajednici sudbine, a ne znamo jedni o drugima ništa! Zaista je došao čas da upoznamo svoju braću koja su sisala isto mršavo mlijeko sudbine, iako nismo iste krvi*⁷. Obecnie najważniejsze miejsce wśród węgierskich badaczy zajmuje bezsprzecznie István Lőkös, aktywnie działający na polu badawczym od lat sześćdziesiątych XX wieku. Jest autorem kilkuset publikacji (monografii i artykułów) – napisanych po węgiersku, chorwacku, rosyjsku i niemiecku, a dotyczących historii literatury chorwackiej i węgierskiej, wzajemnych kontaktów oraz relacji węgierskich z innymi literaturami słowiańskimi. Z opracowań monograficznych można wyróżnić: *Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok* (1984), *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei* (1997), *Hrvatsko-mađarske književne veze* (1998), *Od Marulića do Krležę: hrvatsko-mađarske komparatističke studije* (2003), *Kroatističke i croatohungarološke teme* (2007), *Croatohungarica. Hrvatsko-mađarske književnopovijesne veze* (2008), *Od Kaptola do Ludoviceuma. Hrvatska nacionalna svijest*

⁵ Por. np.: I. NYOMÁRKAY: *Stanje kroatistike u Budimpešti*. U: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2001*. Ur. S. BOTICA. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, 2002, s. 145–146.

⁶ Por. O. SZENTESI ŽAGAR: *Uvod. „Književna smotra” 2015*, br. 177, s. 3.

⁷ Cyt. za: I. LŐKÖS: *Hrvatsko-mađarske književne veze*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998, s. 5 [przekład autora].

i doživljaj mađarstva u djelu Miroslava Krleža/A Kaptoltól a Ludovikáig. Horvát nemzetudat és magyarsághélmény Miroslav Krleža életművében (2013). Istotny wkład w badania ma także István Lukács (część publikacji podpisuje chorwackim wariantem swojego imienia i nazwiska – Stjepan Lukač) – związany z Budapesztem, chorwacko-węgiersko-słoweński historyk literatury. Oprócz spraw chorwacko-węgierskich, analizuje on także podobne zagadnienia na gruncie słoweńskim – wydał już na ten temat około stu publikacji. W niniejszej pracy będę się odwoływać przede wszystkim do jego artykułów, w tym: *Ivan Mažuranić i mađarski klasicizam* (1996), *Krleža – Bog – Ady* (1996), *Marginalije uz hrvatsko-mađarske odnose. Od Mažuranića do „Riječi”* (2002). W przypadku węgierskich badaczy należy jeszcze wspomnieć o Jolán Mann, która od kilku już lat zgłębia pod kątem motywów węgierskich pozostawioną przez Miroslava Krležę spuściznę – w większości są to nigdy niepublikowane rękopisy. Badaczka planuje przygotowanie monografii, która uzupełniłaby dotychczasową wiedzę na ten temat o nieodkryte jeszcze teksty i/lub sfery interferencji węgierskich w twórczości chorwackiego pisarza. Po stronie chorwackiej stan badań jest w interesującym nas zakresie bardzo ubogi. Obraz ten zacierają jednak – jednocześnie skutecznie wypełniając powstałą lukę – działania naukowe przedstawicieli chorwackiej mniejszości na Węgrzech – prace Stjepana Blažetina (węg. István Blazsetin), Dinko Šokčevića (węg. Dénes Sokcsevits) czy Janji Prodan (węg. Agnès Prodán). Blažetin w znacznym stopniu zajmuje się badaniami literatury węgierskich Chorwatów – przygotował cenną syntezę *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas* (1998), Šokčević napisał wiele publikacji dotyczących wzajemnego (najczęściej stereotypowego) postrzegania innego, w tym szczegółowe opracowanie problemu – *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga* (1998), zaś w 2016 roku nakładem zagrzebskiego wydawnictwa Durieux oraz Stowarzyszenia Węgierskich Naukowców i Artystów w Chorwacji (chorw. *Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj*; węg. *Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság*) ukazało się chorwackie tłumaczenie jego monografii *Horvátország a 7. századtól napjainkig*⁸ (chorw. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*⁹). Ta historyczna synteza różni się od wielu poprzednich przede wszystkim tym, iż Šokčević starał się zweryfikować dotychczas często powielane stereotypowe – historiograficzne i polityczne – informacje o nieustannym antagonizmie między Chorwatami i Węgrami. Szczególną wartość stanowią

⁸ D. SOKCSEVITS: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest: Mundus Novus Kft., 2011.

⁹ D. ŠOKČEVIĆ: *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Prev. L. KOVÁCS, I. TOMEK, Đ. BUBREG. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj/Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, 2016. Chorwackie wydanie publikacji na potrzeby czytelników zza południowej granicy Drawy zostało względem oryginału gruntownie przeredagowane i dopełnione.

więc nowe węgierskojęzyczne źródła, po które sięgnął autor – jak zaznaczył redaktor publikacji Velimir Visković – [Šokčević – A.K.] *donosi [...] brojne podatke iz suvremenih mađarskih povijesnih istraživanja koja su, zbog jezične barijere, bila dosad nepoznata hrvatskim povjesničarima*¹⁰ i co należy wyraźnie podkreślić: [...] *zapravo hrvatsku povijest je nemoguće pojmiti u punoj kompleksnosti bez uvida u istraživanja mađarskih historiografa. Šokčevićeva knjiga stoga popunjava veliku prazninu koja je dosad postojala na tom planu*¹¹. Janja Prodan analizuje natomiast zagadnienia dotyczące między innymi recepcji literatury chorwackiej na Węgrzech i węgierskiej w Chorwacji. Nadmienić jeszcze należy, że w ostatnich dziesięcioleciach – wraz z ożywieniem się kontaktów między oboma krajami – zaczęła się także rozwijać współpraca naukowa badaczy chorwackich i węgierskich, efektem czego były i są liczne (często mające charakter interdyscyplinarny) seminaria, konferencje, sympozja, powstają również zespoły badawcze. Namacalnym rezultatem tych działań, a zarazem cennym wkładem w dalszą ewolucję badań nad kwestiami kroatystyczno-hungarystycznymi są (niejednokrotnie dwujęzyczne) monografie wieloautorskie czy tomy pokonferencyjne: *Hrvatska/Mađarska/Europa: stoljetne likovno-umjetničke veze: simpozij povjesničara umjetnosti Hrvatske i Mađarske* = *Horvátország/Magyarország/Európa: évszázados képzőművészeti kapcsolatok: magyar horvát művészettörténeti szimpozion* (2000), *Croato-Hungarica: uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza* (*A horvát-magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából* (2002)), *Susreti dviju kultura: obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova* (2012). Podkreślenia wymaga jednak fakt, że pomimo sporej liczby studiów przedmiotu i, jak by się mogło wydawać, zadowalającego stanu badań brak pośród nich opracowań całościowych – mających charakter prac przeglądowych, porządkujących – choć niektóre z tytułów monografii wyraźnie sugerują takie (potencjalnie) ogólne ujęcie tematu.

Na gruncie polskim problematyka podjęta w pracy nie doczekała się *de facto* żadnych opracowań – jedyną publikacją poświęconą temu tematowi jest sześciostronicowy artykuł Jana Wierzbickiego *Miroslav Krleža i Endre Ady* opublikowany w 1979 roku w tomie zbiorowym *Z dziejów polsko-węgierskich stosunków historycznych i literackich*. Konteksty historyczne, polityczne czy społeczne poruszane w monografii pojawiają się w polskich źródłach, jednakże nie samodzielnie, ale najczęściej jako jeden z wielu – nierzadko marginalny obiekt badań. Wyjątek stanowią tutaj studia Wacława Felczaka *Uгода węgiersko-chorwacka 1868 roku* (1969) i Antoniego Gizy *Narodowe i polityczne dążenia Chorwatów w XIX i na początku XX wieku* (2001). Znacznie wcześniej podobne zagadnienia pojawiły się na łamach periodyku „Świat Słowiański” (na przykład autorstwa Zygmunta Stefańskiego w latach 1905–1908). Na marginesie można wspomnieć,

¹⁰ V. VISKOVIĆ: *Riječ urednika*. U: D. ŠOKČEVIĆ: *Hrvatska od stoljeća 7. do danas...*, s. XV.

¹¹ Ibidem.

że polskie badania nad wszelakimi aspektami relacji polsko-węgierskich są niezwykle bogate, a rok 2016 – ogłoszony Rokiem Kultury Węgierskiej w Polsce – zaowocował wieloma systematycznie ukazującymi się opracowaniami. Nadzieję na zainteresowanie się stosunkami chorwacko-węgierskimi przez polskich badaczy jest zainicjowany przez Zespół Badań Kultur Słowiańskich w Monarchii Habsburskiej (działający w ramach Instytutu Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego) interdyscyplinarny projekt, którego autorzy (Anna Kobylińska, Maciej Falski oraz Marcin Filipowicz) pochyłają się nad małymi kulturami – słowacką, czeską i chorwacką – funkcjonującymi w granicach monarchii habsburskiej. Efektem dotychczasowych prac zespołu jest między innymi opublikowanie dwóch monografii: *Obcy czy obywatele? Słowianie a przemiany konstytucyjne w monarchii habsburskiej w latach 1860–1861* (2015) oraz *Peryferyjność. Habsbursko-słowiańska historia nieoczywista* (2016).

Jak już wspomniano, niniejsze opracowanie stanowi jedynie rodzaj wyjściowego katalogu kulturalnych i literackich kontekstów relacji chorwacko-węgierskich, bynajmniej więc nie pretenduje do miana studium kompletnego. Nie będąc hungarystką, jestem w pełni świadoma zagrożeń i ograniczeń z tego faktu wynikających, między innymi braku zaawansowanych kompetencji językowych w zakresie języka węgierskiego umożliwiających dogłębną analizę węgierskiego materiału źródłowego oraz identyfikację niuansów nie tylko lingwistycznych, lecz także tych głęboko osadzonych w tradycji kulturowej, literackiej czy historycznej. Z tej przyczyny też prowadzone rozważania nie mają charakteru *stricte* porównawczego, a przedstawione zagadnienia z kręgu kultury oraz literatury chorwackiej i węgierskiej nie rozkładają się równomiernie – środek ciężkości został bowiem przeniesiony na – naturalnie bliższy slawistce – grunt kroatystyczny.

* * *

Serdecznie dziękuję Panu Profesorowi Lechowi Miodyńskiemu – promotorowi rozprawy doktorskiej będącej podstawą niniejszej monografii – za ogromne zaufanie, jakim mnie obdarzył już na początku mojej drogi naukowej, wiele inspirujących dyskusji oraz za nieocenioną w obecnej rzeczywistości życzliwość. Wyrazy wdzięczności za wszystkie opinie i uwagi merytoryczne kieruję także do recenzentów tejże publikacji – Pana Profesora Macieja Czerwińskiego, Pana Profesora Patrycjusza Pajaka, a przede wszystkim zaś do Pana Profesora Bogusława Zielińskiego.

Szczególne podziękowania składam moim Rodzicom za okazywane mi wsparcie i nieustającą cierpliwość.